

УДК 37.015.31

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА**Ревенчук В.В., Грязна Т.В.**

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Стаття присвячена розкриттю особливостей формування творчої активності молодших школярів у процесі музичного навчання. Підкреслюється необхідність цілеспрямованого педагогічного керування означеним процесом. Визначаються психолого-педагогічні умови, які забезпечують формування творчої активності молодших школярів у музичному навчанні. Акцентуються завдання, які стоять перед вчителем музики. Пропонуються педагогічні технології формування творчої активності учнів у процесі музичного навчання.

Ключові слова: навчальна діяльність, активність, творча активність, музичне навчання, педагогічні технології, засоби впливу на учня.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства визначає нові підходи до навчання дітей у школі, зумовлює нові пріоритети їх виховання. Національна доктрина розвитку освіти у XXI столітті одним із першочергових завдань визначає створення умов для розвитку, самовдосконалення й самореалізації кожної особистості. Школа, як базова ланка освіти, має шукати шляхи залучення молоді до активної творчої діяльності, створення сприятливих умов для самовираження особистості, формування її творчої активності.

У сучасних умовах для засвоєння шкільної навчальної програми недостатньо вирішувати типові навчальні завдання. Необхідно читися приймати нестандартні рішення, швидко орієнтуватися в нових обставинах, творчо підходити до розв'язання поставлених проблем, самостійно здобувати знання.

Особливого значення особистісно-творча активність набуває у процесі музичного навчання, яке опосередковується музичним мистецтвом як одним з наймогутніших чинників впливу на духовний розвиток особистості. Музика поєднує в собі емоції та величезний світ думок, образів, ідей. Відтак музичне виховання виступає унікальним засобом формування емоційної та інтелектуальної сфер особистості учня. Однак позитивний вплив на учня може бути реалізований лише за умови цілеспрямованої організації засвоєння учнем змісту музичного навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування особистісної активності була і залишається предметом вивчення психології (С. Рубінштейн, О.М. Леонтьєв, А. Матюшкін, Л. Виготський, Б. Теплов, Д. Ельконін, Я. Пономарьов та інші), педагогіки (К. Ушинський, С. Сухомлинський, Ю. Бабанський, Г. Костюк, Г. Щукіна та інші), стає предметом сучасних наукових розвідок у сфері освіти (Т. Волобуєва, Д. Іванова, С. Діденко, Р. Нізамов та інші). Особливий інтерес до проблеми засвідчує мистецька педагогіка, для якої творча активність є специфікою мистецької діяльності (Н. Біла, О. Лобова, О. Деркач, В. Холоденко, Л. Ороновська); без творчості, пізнавальної активності досягнення мистецтва є неможливим (Б. Асаф'єв, Г. Нейгауз, Н. Ветлугіна, Б. Яворський, О. Ростовський, Л. Масол, Г. Падалка, О. Рудницька та інші).

Важливість цілеспрямованої організації музичного навчання, активізації навчально-

пізнавальної діяльності учнів для їх особистісного та художньо-творчого зростання актуалізує значущість проблеми формування творчої активності для музичної педагогіки, спонукає до подальшого детального вивчення феномену «творчої активності» та пошуку технологій її формування. Відтак набуття вчителем досвіду формування творчої активності школярів є важливою педагогічною проблемою, яка потребує вирішення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз науково-методичної літератури виявив, що деякі питання проблеми формування творчої активності молодших школярів, на наш погляд, не дістали належного висвітлення. Зокрема, побіжно представлені особливості впливу окремих видів музично-навчальної діяльності на формування творчої активності, а виокремлені рекомендації щодо створення комфортних психолого-педагогічних умов для розвитку творчої активності учнів не завжди враховують специфіку музичного навчання в загальноосвітній школі.

Відтак метою статті є розкриття особливостей формування творчої активності молодших школярів у процесі музичного навчання.

Виклад основного матеріалу. Сучасна педагогічна наука пропонує значний арсенал активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів різних вікових груп. Дослідники вказують, що молодший шкільний вік є найбільш сензитивним періодом для формування особистості дитини, набуття нею навчальних, інтелектуальних, комунікативних навичок, розвитку системи пізнавальних процесів, які забезпечують можливість успішного засвоєння навчальної інформації (Л. Виготський, А. Матюшкін). Натомість пасивність як особистісна характеристика, яка не подолана в дитинстві, дуже рідко переростає в активність у більш зрілому віці. Тому формування активності особистості молодшого школяра є важливим завданням педагога.

Активність – це категорія, яка значною мірою визначає ефективність та успішність навчальної діяльності; це одна з важливих психічних характеристик особистості учня, яка виявляється у творчості, вольових актах та впливає на якість спілкування у процесі навчання. Ступінь активності може як сприяти, так і перешкоджати процесу навчальної діяльності (О.М. Леонтьєв, С. Рубінштейн, К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв).

Науковий підхід до формування творчої активності вимагає усвідомлення дефініцій, які безпосередньо пов'язані з нею. Беручи на основу філософське розуміння *діяльності* (як специфічно людської форми активного відношення до оточуючого світу, змістом якої є доцільна зміна і перетворення оточуючого світу [8, с. 151]) та обґрунтування психологічною наукою феномену *активності* (як найважливішої характеристики діяльності, яка виявляється у спрямованості на певну діяльність, вибірковості добору засобів та способів поведінки і діяльності та пов'язана з такими особистісними характеристиками, як характер, темперамент тощо [6]), ми постаємо перед важливою проблемою музично-педагогічної науки – як у процесі музичного навчання створити такі умови, які сприятимуть формуванню і виявленню особистісної творчої активності.

Специфікою уроку музики є різноманітність видів діяльності, основними з яких є слухання (сприймання) музики, спів, музикування на елементарних музичних інструментах, вивчення елементів музичної грамоти. Структура уроку музики в початкових класах та в основній школі відрізняється. Так, молодший школяр швидко втомлюється від одноманітної діяльності, шаблонного проведення уроку, у нього невеликий об'єм довірливої уваги, що створює необхідність її постійної активізації. Тому урок музики у молодшій школі, окрім основних видів навчальної діяльності, має включати різноманітні форми діалогового спілкування учнів з мистецтвом, а саме: танцювальні рухи під музику, пластичне інтонування, своєрідне диригування, інсценізацію, гру, різноманітні пошуково-творчі завдання (музичні, живописні, літературні) тощо. Урізноманітнюючи процес музичного навчання, вони, водночас, виступають своєрідними засобами його активізації.

Кожен вид мистецтва має свої специфічні механізми впливу на особистість учня. Так, музика впливає через ритм, мелодичну красу і гармонію звуків; живопис – через барви, їх насиченість чи прозорість, сюжет; хореографія, театр і кіно завдяки синкретичності інтегрують кілька видів мистецтва, що посилює вплив на психічні й фізіологічні процеси в організмі людини. Тобто органічне поєднання різноманітних форм спілкування учнів з мистецтвом допомагає підтримувати увагу дітей та їх інтерес до музичного навчання.

Аналіз наукової літератури вказує на значний інтерес вчених та педагогів-практиків до феномену творчої активності, однак підходи до його інтерпретації є різними. Так, творчу активність молодшого школяра розглядають як *мобілізацію його інтелектуальних, волевих і фізичних сил* на створення в процесі навчання нового продукту, що відрізняється від відомих йому раніше (Т. Волобуєва [2]); як *інтегральну якість*, яка складається з цілого комплексу емоційних, інтелектуальних, характерологічних особливостей, які дають людині змогу творити у будь-якому виді людської діяльності (С. Діденко [3]); як *цілісну якість особистості*, яка спрямована на перетворення діяльності та визначає зрілість особистості, її моральну позицію, високий рівень загальної культури тощо (Н. Біла [1]); як *особистісно-діяльнісну характеристику*, що спрямовує людину на перетворювальну діяльність

та забезпечує творчий рівень цієї діяльності завдяки єдності творчо зорієнтованої мотиваційної сфери та творчих здібностей, які є своєрідним підґрунтям творчої активності (О. Лобова [4]).

На нашу думку, найбільш цілісне обґрунтування досліджуваного феномена належить В. Холоденко, яка розглядає творчу активність *і як якість особистості, і як процес, і як результат*; вважає творчу активність складовою частиною творчого потенціалу, яка народжується у своєрідному поєднанні емоцій, інтелекту, волі, характерологічних особливостей особистості і є тим згустком енергії, що мобілізує творчі потенції. Творча активність мотивована внутрішньою потребою у самовираженні, базується на загальній активності та взаємодії свідомого, підсвідомого і неусвідомлюваного, по суті є самодіяльністю, важливою умовою якої є свобода [10, с. 9].

Слово «творча» характеризує активність, вказує на її певний характер. Тобто це вже не просто активність, а активність у творчості, до творчості. Якщо активність – характерна риса особистості, то творча активність – характеристика творчої особистості, яка не змогла б актуалізувати свій творчий потенціал, реалізувати його у творчій діяльності без енергетичного поштовху творчої активності [9, с. 84].

Отже, оскільки творча активність є складовою творчого потенціалу, то для її реалізації потрібен поштовх. На нашу думку, таким поштовхом у навчально-музичній діяльності молодших школярів виступає особистість вчителя та організована ним така система навчально-виховних дій, які максимально будуть спрямовані на активізацію навчальної діяльності. Система навчально-виховних дій включає в себе, в першу чергу, створення максимально комфортного навчального середовища шляхом визначення педагогічних умов його забезпечення.

Аналіз педагогічної практики, вивчення й узагальнення наукових джерел з означеної проблеми дозволило дійти висновку, що для формування творчої активності молодших школярів необхідні педагогічні умови, які спираються на загальнодидактичні принципи (систематичність і послідовність, індивідуальний підхід у навчанні, розвиваючий характер навчання, зміна різних видів діяльності) та водночас враховуватимуть специфіку музичного навчання (його зміст та своєрідність впливу на особистість учня). Творча активність є однією з визначальних якостей особистості молодшого школяра, яка потребує постійної підтримки з боку вчителя; це вищий рівень активності людини, процес, який відображує здатність особистості до самовираження і саморозвитку, творення нового.

На думку вчених, творчу особистість відрізняє розвинена уява, гнучкість розуму, дивергентність (різноплановість) мислення, мотивація до творчості. Відтак у процесі організації музичного навчання вчитель має обирати ті засоби впливу на учня, які спрямовані на розвиток уяви, мислення та мотивації до музичної діяльності. Твори мистецтва (музичні, зображувальні тощо) через художній образ задіють значний спектр фантазій, емоцій, почуттів учнів та можуть бути потужним поштовхом до їх творчості. Перед вчителем музики постає завдання – навчити учнів відчувати й переживати емоції (події) через призму влас-

них відчуттів і власного досвіду, стимулювати їх фантазію, тобто вчити самовиражатися у процесі сприймання мистецьких творів через спів, музикування, рухи, гру тощо. Навчальний аспект творчості не передбачає жорстких вимог до створення абсолютно нового і високохудожнього у мистецтві, *метою навчальної творчості є стимулювання творчих пошуків учнів, активізація творчого самовираження у музичній діяльності.*

На нашу думку, до базових умов, які забезпечуватимуть формування й розвиток творчої активності молодших школярів, відносяться:

- виховання віри в свої художньо-творчі можливості, усвідомлення необхідності й важливості проявів творчої активності, самореалізації й самовиявлення у процесі музичної діяльності;
- створення на уроках музичного мистецтва невимушеної творчої атмосфери, ситуації успіху, підтримки й стимулювання самостійності та ініціативності учнів;
- добір художньо-творчих завдань, що стимулюватимуть активність учнів;
- поєднання свободи вибору засобів виконання музично-творчих завдань з контролем за діяльністю школярів та наданням їм непомітної на перший погляд практичної допомоги тощо.

Система навчально-виховних дій також включає в себе врахування вчителем тих аспектів навчання й виховання молодшого школяра, які мають бути інтегровані в єдиному емоційно-інтелектуальному занятті. Вивчення наукової літератури, узагальнення підходів та аналіз змістових аспектів творчої активності зумовлює розуміння її як феномену інтегративного типу, цілісність якого забезпечується взаємозв'язком компонентів: *мотиваційного*, зорієнтованого на розвиток інтересу до музичної діяльності, ціннісного ставлення до музичного мистецтва, потреби у спілкуванні з музикою; *операційно-вольового*, пов'язаного з прагненням до самостійного вирішення музично-навчальних завдань, пошуку нових способів вирішення проблемних ситуацій та використання набутих музичних знань та умінь у нових умовах; *змістовно-емоційного*, що акумулює розвиненість художньо-образної уяви, образного мислення, емоційну чутливість на твори музичного мистецтва, захопленість музично-творчим процесом. Виокремлення означених компонентів сприяє врахуванню вчителем багатоаспектності музично-виховного процесу та вимагає активного керування процесом формування творчої активності учнів, вибору технології (методів та засобів) ефективного впливу на них.

При виборі технології формування творчої активності учнів вчитель, використовуючи традиційні методи впливу на учнів (словесно-змістовний, емоційно-заражувальний, наочно-ілюстративний тощо), має впроваджувати у музично-освітню практику ті художньо-педагогічні технології, які стимулюють активне творче ставлення учнів до музичного навчання: *проблемно-евристичні та інтерактивні.*

Під *евристичним навчанням* розуміються словесні методи (сім ключових запитань: хто? що? чому? де? чим? як? коли?), спрямовані на активізацію інтуїтивних процедур діяльності учнів у вирішенні творчих задач, та приййоми «підведення» учнів до правильного рішення.

Діти молодшого шкільного віку схильні до фантазування, у них досить розвинута уява, образно-асоціативне мислення. На думку Л. Масол, ці якості необхідно розвивати у процесі залучення учнів до різноманітної творчої діяльності – музичного і хореографічного виконавства, малювання і ліплення, театралізацій та інсценізацій. Евристичний потенціал притаманний усьому спектру художньо-пізнавальної і практичної діяльності школярів на уроках музики, тому всі вони мають спрямовуватися на активізацію сприйняття різних видів мистецтва. З цією метою в молодшому шкільному віці активно використовується прийом *імпровізації* – вокальної, інструментальної, ритмічної, пластичної, акторської, творчі завдання на створення мелодій і інструментально-ритмічного акомпанементу, малювання на вільну тему тощо [5, с. 80–85].

Технологія *проблемного* навчання полягає в стимулюванні й активізації пізнавальних інтересів учнів та організації їх самостійної пізнавально-творчої роботи. Вона спрямована на «наведення» учнів на вже відоме рішення. До проблемно-евристичної технології належать: проблемні (незавершені) запитання, проблемний (ігровий або змагальний) виклад навчального матеріалу, створення проблемних ситуацій на уроці музики. Щоб уникнути одноманітності під час навчання й організувати самостійну художньо-пізнавальну діяльність учнів, доцільно якомога частіше застосовувати на уроках мистецтва альтернативні завдання. Тобто вчитель пропонує не одне для всіх, а кілька завдань, різноманітних за змістом і рівнем складності, з-поміж яких учень має вибрати той варіант, який він хоче і може виконати. За умов варіативності завдань кожна дитина матиме змогу обрати із запропонованих ті, які посилені для неї на даному етапі розвитку [5, с. 90–93].

Основою *інтерактивних технологій* музичного навчання й виховання є діалогічне спілкування (взаємодія вчителя з учнями, а не монолог вчителя у традиційному навчанні) та співпраця (співтворчість) учнів у різних видах навчальної роботи – пошуку цікавої інформації про композитора (художника), дослідженні певних властивостей музичного твору, створенні чогось нового під час музикування, рухів під музику, гри тощо. Основне завдання вчителя – підтримувати активність школярів, мотивувати їх, стимулювати до виявлення емоцій.

Сучасні педагоги-практики пропонують вчити школярів «читати» (тобто розуміти) зміст художніх творів за допомогою інтерактивних технологій шляхом використання таких *прийоми*: незавершених і альтернативних запитань, висування гіпотез, гіперболізації, змагання, виявлення помилок учителя, гри («навпаки», «що зайве?», «чого не вистачає?», «визнач помилку», «виправ», «доповни», «знайди інше рішення», «поміняй місцями» тощо). Такі методичні прийоми спрямовані на розвиток творчої активності учнів, їх готовності до активної творчої діяльності, продуктивного і нестандартного мислення, висловлювання цікавих ідей у процесі сприймання й аналізу музичних творів [7, с. 40–41].

Аналіз наукових джерел з проблеми формування творчої активності молодших школярів

рів дозволив констатувати, що для формування в учнів творчої активності вчитель музичного мистецтва повинен:

- розвивати інтерес до музичної творчості через *прагнення* пізнавати музичне мистецтво й діставати задоволення від спілкування з ним, *потребу* реалізувати себе у музичній творчості й самовиражатися у різних видах музичної діяльності (співі, музикуванні, ритміці тощо);
- стимулювати художньо-образну уяву через *уміння*: фантазувати, моделювати, комбінувати, оперувати художніми образами, емоційно самовиражатися, захоплюватися музично-творчим процесом, музикувати;
- заохочувати *самостійність* у вирішенні навчальних завдань, *енергійність* у навчальній діяльності, наполегливість у подоланні труднощів та доведенні початої справи до кінця, ініціативність у пошуку нової інформації та шляхів самовираження через музичну творчість, *аналітичність* в оцінюванні результатів, *допитливість*; *уміння виходити за межі завдання, здатність мислити* нестандартно, неординарно вирішувати проблеми тощо;
- забезпечувати позитивний психолого-емоційний фон на заняттях через створення

емоційно-піднесеної творчої атмосфери заняття; індивідуальний підхід до учнів; стимулювання пізнавальних психічних процесів (активне сприймання музики, уважне стеження за її розвитком, словесне визначення образно-емоційної сфери музичного твору, художньо-образне мислення тощо), використання музично-дидактичної гри та діалогу як засобів активізації музично-пізнавальних процесів тощо.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Отже, можна стверджувати, що всі види музично-творчої діяльності на уроках музики можуть спрямовуватися на формування творчої активності молодших школярів. При виборі технологій та механізмів впливу на учня вчитель має враховувати змістовно-компонентну наповненість феномену «творчої активності». Підґрунтям технології має стати створення комфортних психолого-педагогічних умов, які забезпечуватимуть виявлення творчої активності молодших школярів. Для дослідників відкриваються можливості подальшого вивчення і наукового обґрунтування використання у навчальному процесі гри як особливо важливого інструмента стимулювання молодших учнів до музичного навчання, формування їх творчої активності.

Список літератури:

1. Белая Н.Л. Формирование творческой активности студентов музыкально-педагогических факультетов педвузов в процессе индивидуального обучения : дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Н.Л. Белая. – К., 1985. – 212 с.
2. Волобуева Т.Б. Развитие творческой активности учащихся младших классов средствами новых информационных технологий обучения : дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Т.Б. Волобуева. – К., 1996. – 190 с.
3. Диденко С.В. Формирование творческой активности младших школьников в условиях организации эстетической оценочной деятельности : дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / С.В. Диденко. – К., 1987. – 156 с.
4. Лобова О.В. Формирование творческой активности младших школьников в процессе музыкально-эстетического воспитания : дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / О.В. Лобова. – Сумы, 1998. – 220 с.
5. Масол Л.М. Методика навчання мистецтва у початковій школі: Посібник для вчителів / Л.М. Масол, О.В. Гайдамака, Е.В. Белкіна, О.В. Калініченко, І.В. Руденко. – Х.: Видавництво «Ранок», 2006. – 256 с.
6. Психологія суб'єктної активності особистості / відп. ред. В.О. Татенко. – К., 1993. – 228 с.
7. Руденко І.В. Інтерактивні технології формування творчої активності підлітків / Мистецтво і освіта. – № 4(78). – 2015. – С. 40–45.
8. Философский энциклопедический словарь / Под ред. Академика АН СССР Л.Ф. Ильичёва, П.Н. Федосеева. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – 836 с.
9. Холоденко В.О. Сутність, зміст та структура творчої активності особистості / В.О. Холоденко // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки» / за заг. ред. проф. Є.І. Коваленко. – Н.: НДУ ім. М. Гоголя, 2013. – № 1. – С. 84–88.
10. Холоденко В.О. Розвиток творчої активності молодших школярів у процесі інтеграції різних видів музичної діяльності / В.О. Холоденко : автореф. дис. канд. пед. наук / 13.00.02 – теорія та методика навчання музики і музичного виховання. – К., 2004. – 23 с.

Ревенчук В.В., Грязна Т.М.

Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя

ФОРМИРОВАНИЕ ТВОРЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ УЧЕНИКОВ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Аннотация

Статья посвящена раскрытию особенностей формирования творческой активности младших школьников в процессе музыкального обучения. Подчеркивается необходимость целенаправленного педагогического управления указанным процессом. Определяются психолого-педагогические условия, которые обеспечат формирование творческой активности младших школьников в музыкальном образовании. Акцентируются задачи, стоящие перед учителем музыки. Предлагаются педагогические технологии формирования творческой активности учащихся в процессе музыкального обучения.

Ключевые слова: учебная деятельность, активность, творческая активность, музыкальное обучение, педагогические технологии, средства воздействия на ученика.

Revenchuk V.V., Hriazna T.V.

Nizhyn Gogol State University

FORMATION OF STUDENTS' CREATIVE ACTIVITY AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

Summary

The article is devoted to the disclosure of peculiarities of the formation of creative activity of junior pupils in the musical educational process. It is emphasized the necessity of purposeful pedagogical process of management of a certain process. The psychological and pedagogical conditions that ensure the formation of the creative activity of junior pupils in musical education are determined. The tasks facing the teacher of music are accentuated. The pedagogical technologies of formation of students' creative activity in the musical educational process are offered.

Keywords: educational activity, activity, creative activity, musical education, pedagogical technologies, means of influence on the student.